

JOANNA KWAŚNIEWSKA-POWROŹNIK* – LUBLIN

CZASOPISMA W SŁUŻBIE DZIECIOM

Pierwsze regularne druki periodyczne pojawiły się w Europie na początku XVII wieku, kiedy to zaczęło ukazywać się pismo *Nieuwe Tijdinghe* oraz *Relation Aller Furnemen und Gedenckwürligen Historien* i *Aviso Relation oder Zeitung*. Na przełomie XVII i XVIII wieku niemal wszystkie kraje Europy miały już pisma periodyczne, ale były one przeznaczone dla dorosłego odbiorcy. Dzieci na swoje czasopisma musiały czekać do drugiej połowy XVIII wieku. We Francji ukazywał się dla nich *Ami des Enfants*, a w Niemczech *Der Kinderfreund. Ein Wochenblatt*. Obydwa czasopisma znane były w Polsce, tłumaczono je i wydawano seryjnie. Na rodzime czasopismo młody czytelnik musiał w Polsce dość długo czekać. Pustkę tę postanowiła wypełnić dopiero w latach dwudziestych XIX wieku córka literata Ignacego Tańskiego Klementyna wydając *Rozrywki dla Dzieci*. Podejmując próbę wydania czasopisma Klementyna Tańska miała już za sobą pierwsze sukcesy literackie, wydrukowała w *Pamiętniku Warszawskim: Synonimy* i zbeletryzowaną rozprawę pedagogiczną *Pamiętka po dobrej Matce* wydaną bezimiennie¹. *Pamiętka* cieszyła się dużą popularnością, dlatego Tańska wykorzystwała to podpisując czasopismo nie nazwiskiem lecz jako „Autorka *Pamiętki po dobrej Matce*”. Za motto do swej pracy wydawniczej wybrała słowa Alojzego Felińskiego, które zamieszczała na stronie tytułowej w każdym numerze pisma:

Jak słodkie zatrudnienie, giętki umysł wspierać,
Wzbudzać żywą do czynów szlachetnych ochotę,
I gruntować w umyśle nieskażonym cnotę².

Skępowane przez cenzurę społeczeństwo powitało *Rozrywki dla Dzieci* z radością, gdyż nie tylko dzieci ale i dorośli znajdowali tam wiele do czytania³. Ła-

* Jolanta Kwaśniewska-Powroźnik – mgr bibliotekoznawstwa, kierownik Sekcji Opracowania Alfabetycznego w Oddziale Opracowania Druków Zwartych Nowych Biblioteki Uniwersyteckiej KUL.

¹ I. Kaniowska-Lewańska, *Literatura dla dzieci i młodzieży do roku 1864*, Warszawa, 1980, s. 60.

² „Rozrywki dla Dzieci”, 1 (1924) t. 1.

³ I. Kaniowska-Lewańska, *Literatura dla dzieci*, w: *Kultura literacka w przedszkolu*, red. S. Fryci, I. Kaniowska-Lewańska, cz. 1, Warszawa 1988, s. 115.

my czasopisma zapełniała niemal w całości Tańska tekstami oryginalnymi jak i obcymi przystosowanymi do polskich warunków i potrzeb, postulowała w nich patriotyczne wychowanie dzieci w warunkach przemian ekonomicznych i społecznych. Sporadycznie zamieszczała też utwory K. Brodzińskiego, Ł. Gołębiowskiego, A. Goreckiego, M. Wyszkwowskiego⁴. Miesięcznik drukowany był w Warszawie początkowo w Drukarni Łętkiewicza przy ulicy Senatorskiej 467 a od 1827 roku w Drukarni Gałęzowskiego przy ulicy Żabiej 472. W pierwszym numerze we wstępie *Do Dzieci* autorka określiła cel wydawania pisma pisząc: „Być wam użyteczną, nauczać was i zabawiać, dopomagać ile w mocy jest mojej do rozkrzewiania w sercach waszych czystej miłości cnoty, ten jest mój zawód cały, to najgorętsze moje pragnienie”⁵. W tym samym numerze Autorka określa częstotliwość ukazywania się pisma i jego objętość: „Rozrywki wychodzą w pierwszym dniu każdego Miesiąca. Każdy Numer zawiera przynajmniej trzy arkusze, co trzy numery przyłączona będzie rycina”⁶. Czasopismo składało się ze stałych działów: I – *Wspomnienia narodowe*, II – *Powieści*, III – *Anegdoty prawdziwe o dzieciach*, IV – *Wyjątki służące do ukształtowania serca i stylu*, V – *Wiadomości mogące być matkom przydatne*, VI – *Przypowieści*. Wspomnienia narodowe otwierają każdy numer. Składają się na nie biografie sławnych ludzi np. Grzegorza Piramowicza, Adama Naruszewicza, Alojzego Felińskiego. Przedstawiła tutaj też wizerunki dwu kobiet: *Wiadomości o życiu Mari Leszczyńskiej*⁷ i *Rys życia Marianny z Swiżdzińskich Lanckorońskiej*⁸ oraz powieści drukowane w odcinkach *Listy Elżbiety Raczyńskiej* i *Dzienniki Franciszki Krasieńskiej*. W dziale *Powieści* zamieściła 37 własnych opowiadań i 2 Kazimierza Brodzińskiego. Dział III był redagowany z pomocą czytelników, którzy nadsyłali anegdoty. W następnym dziale Autorka zamieszczała wyjaśnienia synonimów, opisy gier salonowych, cykl fikcyjnych listów między rodzeństwem. Dział piąty przeznaczony był dla rodziców i poruszała w nim Tańska wiele istotnych problemów wychowawczych. Redagując ten dział Klementyna Tańska świadomie poszerzała krąg swoich odbiorców o matki. Przypowieści - to krótkie opowiadania, najczęściej o charakterze religijnym. Ogółem ukazało się w latach 1824 – 1828 sześćdziesiąt numerów czasopisma. W ostatnim numerze Tańska informuje czytelników: „Na tym numerze kończy się dzieiąte i ostatnie półroczne *Rozrywki*. Wydawca chcąc dokonać kilku rozpoczętych prac piśmiennych, które obok tej spoczywać musiały, to Pismo nad zalety swoje mile przyjmowane z żalem przerywa”⁹. Ostatni numer oprócz stałych działów zawiera *Spis prac Ignacego Tańskiego tak drukowanych jak i w rękopisach będących* oraz *Spis rzeczy zawartych w 10 tomach tego Pisma*.

Czasopismo Tańskiej znalazło szybko naśladowcę w osobie Ignacego Kajetana Chrzanowskiego, który w styczniu 1829 roku z pomocą Stanisława Jachowicza rozpoczął wydawanie *Tygodnika dla Dzieci*. Chcąc kontynuować jej dzieło za

⁴ Tamże s. 29.

⁵ „Rozrywki dla Dzieci”, 1 (1924) t. 1, s. 1.

⁶ Tamże, s. 51.

⁷ Tamże, 1 (1924) nr 4.

⁸ Tamże, 6 (1926) nr 31.

⁹ Tamże, 10 ( ) nr 60, 3, okładka.

motto dla swojego pisma przyjął również słowa Alojzego Felińskiego a także dobór treści wzorowany był na *Rozrywkach*¹⁰. W odcinkach drukuje cykl z *Dziejów Polski potocznym sposobem opowiedzianych* Joachima Lelewela oraz powieść *Mały Włoch*, życiorysy Maksymiliana Fredry, Mikołaja Reja, Stanisława Rewery-Potockiego, cykl krajoznawczy *Podróż Józia z Warszawy do Szląska przez niego samego opisana*. Problemy wychowawcze poruszone są w *Rozmowach ojca z synem* Stanisława Jachowicza. Nowością jest objaśnianie przez Kazimierza Władysława Wójcickiego przysłów oraz dział tzw. historii naturalnej, przyrodnicze cykle oraz informacje o książkach, „które dla pożytku dzieci polecić możemy”. W numerze 22 Redaktor informuje: „w tych dniach wyszła z druku książeczka pod tytułem *Nauka w zabawce* zamykająca w sobie wyjątki z *Stasiowego dzienniczka* przez S. Jachowicza wydane”. Już w następnym numerze rekomenduje: nowe dzieło polskie dla dzieci pisząc: „*Dzieje Polski* Joachima Lelewela potocznym sposobem opowiedziane, z których niektóre wyjątki umieściliśmy w tygodniku, wyszły już z druku z dwunastu mapkami przez samego Autora skreślonymi”. Czasopismo ukazywało się przez rok. Wyszło 48 numerów.

W 1930 roku pojawił się *Dziennik dla Dzieci* redagowany przez Stanisława Jachowicza. Było to pierwsze w Europie codzienne pismo dla dzieci. Wychodził codziennie oprócz niedziel i świąt, od 2 stycznia do 23-24 grudnia, ogółem ukazało się 299 numerów. Głównym celem redaktora było wychowanie społeczne i poszerzanie wiedzy dzieci i młodzieży. Jachowicz pisze „Dobre przykłady i nauki rozwijają zdolności i uczucia, ale niechże wam braknie na dobrych chęciach, niech się nie zajmie w sercu gorliwość, wtedy wszystko na próżno (...) cnoty uczcie się w czynnym życiu z dobrych przykładów, a przestrogi w książkach zawarte, niech je wam tylko przypominają. Wiadomości naukowe niech was z wolna do myślenia sposobią”¹¹. Nowym elementem pisma są wiadomości aktualne, podawano informacje o książkach i czasopismach (odnotował ukazanie się *Ziemomysła* i *Skarbca dla Dzieci*), ciekawostki z pracy dla dorosłych, nekrologi znanych dzieciom poetów, opisywano ważne wydarzenia np. odsłonięcie pomnika Mikołaja Kopernika. W pierwszych dniach powstania najważniejszą sprawą poruszaną w *Dzienniku* było uświadomienie patriotyczne. W numerze z 4 grudnia pojawił się artykuł *Objaśnienie wypadków dzisiejszych*, a w następnym numerze *Jakim sposobem dzieci mogą okazać się patriotami*¹².

Przedstawiane wyżej pisma dla dzieci ukazywały się w Warszawie. Pierwszym wydawanym w innym mieście czasopismem był *Skarbiec dla dzieci*. Tłoczony był w Puławach w Drukarni Bibliotecznej z inicjatywy Izabeli Czartoryskiej. *Skarbiec dla Dzieci* to pierwsze polskie ilustrowane czasopismo popularno-naukowe dla dzieci. Czasopismo ukazywało się od kwietnia do listopada 1830 roku co miesiąc w dwu edycjach: z kolorowymi ilustracjami i czarno-białymi. Pismo przeznaczone było dla dzieci starszych. Tematyka tekstów była bardzo zróżnicowana od przyrodniczych np. Żubr, Bobr, Wieloryby, Papugi dawnego świata poprzez dotyczące techniki: Balon, Okręt, Machiny proste do geograficz-

¹⁰ Kaniowska-Lewańska, *Literatura dla dzieci i młodzieży*, s. 122.

¹¹ Tamże, s. 124.

¹² Tamże, s. 128.

nych i historycznych: Wysokość gór na kuli ziemskiej, Grecja, Mogiła Kościuszki. Autorzy tekstów podpisywali się inicjałami np. J.L.S. – Jan Leon Sienkiewicz a K. to Karol Sienkiewicz¹³. Każdy numer zawierał stronicowy tekst, który uzupełniały cztery ilustracje. W części drugiej znajdowały się tłumaczenia dzieł zagranicznych, podawane w trzech językach polskim, francuskim i angielskim. Jak pisze redaktor: „Wydajemy te książeczki z tekstami angielskim i francuskim, w nadziei, a nawet w przekonaniu, że przez to ułatwimy początkową naukę tych dwóch języków¹⁴. Zostały tutaj zamieszczone dwie części eseju *Henryś i Lucia R. L. Edgeworth’a*. W przedmowie czytamy: „osoby zajmujące się wychowaniem dzieci znajdują tu bardzo szczęśliwe następczenia do rozmów, w jakich granicach je zamykać, jaki im nadawać kierunek”. Znajduje tutaj czytelnik porady odnośnie postępowania z dziećmi podczas codziennych czynności jak: wstawanie, ubieranie, spacer, zajęcia i zabawy. Na wieść o wybuchu powstania redaktor pisma Karol Sienkiewicz wyjechał do Warszawy i wydawanie czasopisma zostało zawieszona.

Równoległe z *Dziennikiem dla Dzieci* i *Skarbem dla Dzieci* ukazywał się trzeci periodyk dla młodego czytelnika *Ziemomysł. Pismo Czasowe dla Dzieci*. Redagowany przez Jana Kantego Chruckiego i wydawany jego nakładem, ukazywał się od 15 stycznia do 15 grudnia 1930 roku jako dwutygodnik, drukowany w formacie książkowym w Drukarni Komisji Rządowej. Posiada numerację ciągłą w obrębie kwartału. Słowa A. M. Fredry przyjęte za motto i zamieszczone na okładce każdego numeru mogą świadczyć, że intencją wydawcy była edukacja: „Cudze wiedzieć rzeczy, ciekawość jest, a swoje potrzeba”. Tytuł pisma odwołuje się do pierwszych założycieli państwa polskiego, artykuł otwierający pierwszy numer jest *O Ziemomyśle*, autor prostym językiem nawiązuje do historii Polski. Każdy numer czasopisma rozpoczyna dział *Wspomnienia narodowe*, znajdujemy tutaj artykuły Kazimierza Władysława Wójcickiego o Stanisławie Koniecpolskim, Janie Dymitrze Solikowskim, Zygmuncie Auguście, Stefanie Chmieleckim, a także o życiu Kurpiów i opis okolic Warszawy. Wydrukowano również z rękopisów utwory Jana Gawińskiego: fragmenty siałanek oraz wiersze *Do skowronka*, *Żale nad zmarłym przyjacielem*, *Do młodego pokolenia*, który jest pochwałą pracy, *Do młodzieży polskiej*. Ostatni wiersz jest apelem autora do młodych:

Ojczyzny bronić, matki pospolitej
I sławy mieczem odważnej nabytej,
Winienesz jej strzec, rozprzestrzeniać, zdobić
I siłą na jej piękną sławę robić¹⁵.

Podobnie jak w innych czasopismach drukowane są tutaj powieści w odcinkach: *Brat i siostra*, *Opatrzność czyli rozbicie okrętu* a w ramach edukacji muzycznej *Krakowiaki*, *Mazurki*. Działem stałym w czasopiśmie są *Rozmaitości*, gdzie zamieszczane są krótkie opowiadania moralizatorskie np. o szabli, o młodym Polaku, który się za króla Władysława Warneńczyka podawał, o pasjach kró-

¹³ *Słownik pseudonimów pisarzy polskich*, Wrocław 1995.

¹⁴ *Skarbiec dla Dzieci*. Puławy, 1830, s. 2.

¹⁵ *Ziemomysł*. Warszawa, 1830, nr 2, s. 37.

la Zygmunta III. W dziale *Historia naturalna* ukazały się artykuły: *O wielorybach*, *O osławianiu pająka i jaszczurki*, *Siła owadów*, *Wąż muzykalny*. W numerach z czwartego kwartału ukazało się wiele przedruków np. z *Dziennika Powszechnego*, *Kuriera Polskiego*. Izabela Kaniowska-Lewańska napisała: „periodyk może być przykładem przyswojenia pewnej techniki wydawniczej, naśladowania już wyrobionych wzorów prasowych, adaptowanych dla młodego pokolenia, jak również pewnej merkantylizacji tego typu wydawnictw”¹⁶.

Upadek powstania listopadowego i represje władz zaborczych zahamowały rozwój czasopiśmiennictwa. Cenzura uległa zaostrzeniu i przez dłuższy czas nie uzyskiwano prawa wydawania prasy. Zaborcy zamykali pod byle pretekstem szkoły i zmieniali programy nauczania. Wszystko to budziło obawy o przyszłość młodego pokolenia, dlatego podejmowano próby dostarczania lektury dzieciom i młodzieży. Ukazywały się m.in. noworoczniki, które były bezpieczniejszą formą wydawniczą, gdyż traktowane jako druki zwarte musiały zyskać akceptację cenzury przed wydaniem. Tak Kazimierz Brodziński wydał w 1834 roku *Jutrzenkę* a Paulina Krakowowa *Pierwiosnek* (1838 - 1843). Starania o rozwój literatury dla dzieci podejmowano we wszystkich zaborach a także na emigracji. Niestrudzona okazała się Klementyna Tańska Hofmanowa, która próbowała w Poznaniu wznowić *Rozrywki dla Dzieci*, ale udało jej się wydać tylko jeden tomik. Następną próbę podjęła Autorka w Paryżu wydając *Nowe Rozrywki dla Dzieci*. Pismo miało ukazywać się kwartalnie, wydała tylko dwa tomiki gdyż zakaz władz carskich z 1833 roku dotyczący sprowadzania do Królestwa Polskiego wydawnictw emigracyjnych zniweczył jej plany. W Królestwie Polskim pierwszym pismem dla młodego czytelnika po powstaniu był *Magazyn dla Dzieci*. *Dziennik użytecznych i przyjemnych wiadomości* wydawany jako miesięcznik w latach 1835-1836 i 1845 roku. Następnie ukazywała się w latach 1843-1844 *Zorza* wydawana przez Paulinę Krakowową i Walentynę Trojanowską oraz przez Józefata Żochowskiego *Motył*. W Galicji wychodził *Przyjaciel Dzieci*. *Tygodnik z rycinami, poświęcony nauce i zabawie dzieci*, w Poznaniu *Szkołka dla Dzieci*. *Pismo miesięczne poświęcone nauce i rozrywce dla dzieci* a w Warszawie *Czytelnia Niedzielną*.

Przedstawione przykłady pierwszych czasopism świadczą, że powstanie i rozwój prasy dla dzieci związany był ściśle z historią narodu. Dorośli twórcy w trosce o edukację i wychowanie młodego pokolenia starali się dostarczać dzieciom odpowiedniej lektury, wskazywać im drogę rozwoju, rozbudzać marzenia.

¹⁶ Kaniowska-Lewańska, *Literatura dla dzieci i młodzieży*, s. 131.

Bibliografia

- Grabowski S., *Na przyszły pożytek*, Pułtusk 2001.
- Kaniowska-Lewańska I., *Literatura dla dzieci i młodzieży do roku 1864*, Warszawa 1980.
- Kultura literacka w przedszkolu*, red. S. Fryci, I. Kaniowska-Lewańska, Warszawa 1988.
- Łojek J., *Prasa polska w latach 1661-1864*, Warszawa 1976.
- Paczkowski A., *Czwarta władza*, Warszawa 1973.
- Rozprawy z historii literatury dla dzieci i młodzieży*, red. K. Kuliczowska, Wrocław 1958.

ZEITSCHRIFTEN IM DIENSTE DER KINDER

Zusammenfassung

Der vorliegende Artikel zeigt die Geburt der polnischen Kinderzeitschriften, und es werden die bis zum Novemberaufstand von 1830 erschienenen Titel besprochen. Die Anfänge der polnischen Zeitschriften für Kinder liegen in den zwanziger Jahren des 19. Jahrhunderts, als periodische Publikationen als ein vorzügliches Werkzeug im Prozess der Bildung und Erziehung der jungen Generation Anerkennung fanden. Die Autorin und Herausgeberin der ersten Kinderzeitschrift war Klementyna Tańska, die ihre „Rozrywki dla Dzieci“ („Zerstreuungen für Kinder“) an die jungen Leser adressierte. Diese Zeitschrift erschien von 1824 bis 1828 und erlebte insgesamt 60 Nummern. Weitergeführt wurde das Werk von Klementyna Tańska dann von Ignacy Kajetan Chrzanowski, der mit Hilfe von Stanisław Jachowicz 1829 mit der Herausgabe des „Tygodnik dla Dzieci“ („Wochenblatt für Kinder“) begann. Diese Zeitschrift erschien ein Jahr lang und umfasste 48 Nummern. Das Jahr 1830 brachte den Kindern drei Titel: „Dziennik dla Dzieci“ („Tageblatt für Kinder“), „Skarbiec dla Dzieci“ („Schatzkammer für Kinder“) und „Ziemomysł. Pismo Czasowe dla Dzieci“ („Ziemomysł. Zeitschrift für Kinder“). „Dziennik dla Dzieci“ wurde von Stanisław Jachowicz in Warschau herausgegeben. Ebenfalls in Warschau erschien „Ziemomysł“ unter der Redaktion von Jan Kanty Chrucki. Die erste außerhalb Warschaws herausgegebene Kinderzeitschrift war „Skarbiec dla Dzieci“ - sie wurde auf Initiative von Izabela Czartoryska in der Bibliotheksdruckerei in Puławy gedruckt. Die Repressionen der Teilungsbehörden nach der Niederschlagung des Novemberaufstandes hemmten die Entwicklung der an die jungen Leser gerichteten Zeitschriften. Klementyna Tańska versuchte, „Rozrywki dla Dzieci“ zu reaktivieren, aber es gelang ihr lediglich, noch eine Nummer in Posen und zwei weitere in Paris herauszugeben. Im Königreich Polen (Kongresspolen) erschienen „Magazyn dla Dzieci“ („Magazin für Kinder“) und „Zorza“ („Morgenrot“) und in Galizien „Przyjaciel Dzieci“ („Der Kinderfreund“).

Aus dem Polnischen übersetzt von Herbert Ulrich